
ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆԸ ՆՎԻՐՎԱԾ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎ ԲԵՌԼԻՆՈՒՄ

Սույն թվականի սեպտեմբերի 5-ին Գերմանա-հայկական ընկերության և Գերմանիայի Կանաչների կուսակցության՝ «Հայնրիխ Բյոլլ» հիմնադրամի նախաձեռնությամբ Բեռլինում տեղի ունեցավ Հայոց ցեղասպանությանը նվիրված գիտաժողով՝ «Անցյալի արդիականությունը. 1915 թ. Հայոց ցեղասպանությունը 100 տարի անց» խորագրի ներքո: Այն այլ գիտաժողովներից դրականորեն առանձնանում էր մի շարք առանձնահատկություններով. ³ՄԿ այն երկլեզու էր գերմաներեն կամ թուրքերեն, համաժամանակյա թարգմանությամբ: Բազմամարդ լսարանում ներկա էին նաև մեծ քանակությամբ թուրք ունկնդիրներ: Գիտաժողովն աչքի էր ընկնում քննարկումներին և բանավեճերին հատկացված՝ համեմատաբար լայն ժամանակահատվածով, ինչը մի կողմից լավագույնս ապահովում էր ելույթ ունեցողների և ունկնդիրների միջև ուղղակի կապը՝ վերջիններիս հնարավորություն տալով ազատ բարձրաձայնել նաև իրենց տեսակետներն ու մտահոգությունները, իսկ մյուս կողմից հնարավորություն էր ընձեռում սահմանափակ ժամանակահատվածում անդրադառնալ համեմատաբար մեծ թվով հարցերի: Գիտաժողովին մասնակցում էր Գերմանիայի Կանաչների կուսակցությունը, ինչը ելույթներին և ասուլիսներին հաղորդում էր նաև որոշ քաղաքական բովանդակություն, և եթե նկատի ունենանք, որ Բունդեսթագում Հայոց ցեղասպանության թեմայով առաջիկայում դարձյալ քննարկումներ են սպասվում, միանգամայն ուրախալի և օրինաչափ էր:

Գիտաժողովի բացմանը ելույթներով հանդես եկան «Հայնրիխ Բյոլլ» հիմնադրամի գործադիր վարչության անդամ Սերգեյ Լագոդինսկին և Գերմանա-հայկական ընկերության նախագահ, հայ մեծանուն և վաստակաշատ մտավորական դոկտոր Ռաֆֆի Քանդյանը, ովքեր իրենց ելույթներում, ի թիվս այլ հարցերի, անդրադարձան նաև Հայոց ցեղասպանությանը պատմաքաղաքական լիարժեք և սպառիչ գնահատական տալու անհրաժեշտությանը: Այնուհետև ընդարձակ ներածական զեկուցմամբ ելույթ ունեցավ շվեյցարացի ցեղասպանագետ պրոֆ. Հանս Լուկաս Կիզերը, ով մի շարք ստույգ փաստաթղթերի հիման վրա վերակերպավորեց Հայոց մեծ եղեռնի՝ որոշ բնութագրական կողմերը և առանձնահատկությունները: Նրա ելույթին հաջորդեցին եղեռնը վերապրած հայերի ճակատագրի լուսաբանմանը նվիրված զեկուցումներ ու քննարկումներ: Հումբոլդտի համալսարանի ներկայացուցիչ Անահիտ Բալայանը անդրադարձավ Արևմտյան Եվրոպայում ապաստան գտած հայ վերապրողներին, Քեմբրիջի համալսարանի աշխատակցուհի դր. Ալիսե ֆոն Բիբերշտայնը ներկայացրեց Թուրքիայում կենդանի մնա-

ցած հայերի դրությունը: Տոդերիս հեղինակը քննական լուսաբանման ենթարկեց Արևելյան Հայաստանում հանգրվանած արևմտահայերի ճակատագիրը՝ թե՛ Առաջին Հանրապետության ժամանակաշրջանում և թե՛ Խորհրդային Հայաստանում, իսկ բեռլինաբնակ դոկտոր Վահե Տաշյանը ներկայացրեց Մերձավոր Արևելքի երկրներում, մասնավորապես Լիբանանում և Սիրիայում ապաստանած արևմտահայերի դրությունը:

Ջեկուցումների հաջորդ շարքում, որը վերաբերում էր ոճրագործներին, ելույթ ունեցավ Ստամբուլից ժամանած քրդուհի Այշենուր Կորկմազը՝ քննական լուսաբանման ենթարկելով քրդերի մասնակցությունը Հայոց ցեղասպանությանը: Նրան հաջորդեց համբուրգցի հրապարակախոս Վոլֆգանգ Գուստը, ում ելույթը վերաբերում էր Գերմանիայի մեդսակցությանն ու համապատասխանատվությանը, իսկ այնուհետև բանախոսությամբ հանդես եկավ բեռլինաբնակ թուրք հրապարակախոս Ռեջեպ Մարաշլին՝ պարզաբանելով թուրք ոճրագործների տխրահոջակ դերակատարությունը ցեղասպանության հարցում:

Վերոնշյալ զեկուցումներին հաջորդեց գերմանական Բունդեսթագի փոխնախագահ, Կանաչների կուսակցության ներկայացուցիչ Կլաուդիա Ռոթի ելույթը՝ «Ինչպե՞ս պետք է վերաբերվել ցեղասպանությանը» թեմայով: Նա ներկայացրեց Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ իր կուսակցության ծրագրած քայլերը և միջոցառումները: Նա մասնավորապես անհրաժեշտ էր համարում Գերմանիայի, ինչպես նաև Եվրոպական միության անդամ այլ երկրների դասագրքերում ցեղասպանության ներկայացումը և դրա ճանաչմանն ու հայ-թուրքական հաշտեցմանն ուղղված որոշակի միջոցառումների իրականացումը: Կ. Ռոթը, անդրադառնալով նաև ցեղասպանության ճանաչման և դատապարտման հարցում Բունդեսթագում և այլուր առկա դժվարություններին, առնվազն «տարօրինակ» էր համարում ցեղասպանության առնչությամբ ազնիվ վերագնահատում կատարելու հարցում իր Բունդեսթագի մի շարք գործընկերների մոտ և Գերմանիայի արտգործնախարարության որոշ բաժանմունքներում առկա մերժողական մոտեցումը, ինչին, ինչպես նա նշեց, ինքը շատ երկար ժամանակ ակննատես է եղել:

Ելույթների և քննարկումների հաջորդ շարքը, որը կրում էր «Ճանապարհի դեպի առաջ» ենթախորագիրը, սկսվեց տոդերիս հեղինակի ելույթով, ընդգծվեց Գերմանիայի՝ որպես Հայոց ցեղասպանության հարցում համապատասխանատու պետության կողմից ցեղասպանության պաշտոնական ճանաչման և դատապարտման անհրաժեշտությունը՝ միաժամանակ շեշտելով այն նշանակությունը, որ դա կունենա թուրքական հասարակության և պետության համար՝ հարցին նորովի առերեսվելու տեսանկյունից: Անդրադառնալով նաև մի ելույթի ժամանակ բարձրաձայնված՝ հայ-թուրքական հաշտեցման և հայ-թուրքական պատմաբանների հանձնաժողովի ստեղծման արդեն բավականաչափ չարչրկված հարցերին՝ բանախոսն ընդգծեց, որ քանի դեռ թուրքական կառավարությունը երկու երկրների հասարակու-

թյունների երկխոսությունը խոչընդոտելու նպատակով շարունակում է փակ պահել Հայաստանի հետ սահմանը և միաժամանակ հետևողականորեն ժխտել Հայոց ցեղասպանությունը, ապա նման հանձնաժողովի ստեղծման առաջարկը պետք է դիտարկել որպես թուրքական ժխտողական քաղաքականության մի հերթական բաղադրիչ, որն այլ նպատակ չունի, քան հարցը քաղաքական հարթությունից հեռացնել և տանել անվերջ ձգձգումների փակուղի: Ինչպես նշեց բանախոսը, եթե այդ հանձնաժողովի խնդիրը պետք է լինի քննարկել այն հարցը՝ ցեղասպանություն եղել է, թե ոչ, ապա դա միանգամայն անիմաստ է, քանի որ այն արդեն հիմնովին փաստված է, իսկ ինչ վերաբերում է ցեղասպանությանն առնչվող մասնակի խնդիրներին, ապա դրանք կարող են քննարկվել, սակայն միայն Թուրքիայի կողմից ցեղասպանության ճանաչումից հետո: Ինչ վերաբերում է հայ-թուրքական հաշտեցմանը, ապա բանախոսը նշեց, որ քանի դեռ Թուրքիան՝ որպես Օսմանյան պետության իրավահաջորդ, կշարունակի ժխտել ցեղասպանությունը, կմնա իբրև ոճրագործ պետություն, իսկ գոհի և ոճրագործի միջև իրական հաշտությունը հնարավոր է միայն այն պարագայում, երբ վերջինս կընդունի պատմական իրողությունը:

Այնուհետև ելույթ ունեցավ Միչիգանի համալսարան պրոֆ., թրքուհի Ֆաթմա Մյուզե Գյոչեկը, ով խստորեն քննադատեց թուրքական կառավարության կողմից ցեղասպանության ժխտումը և, որպես դրա դեմ արդյունավետ պայքարի հիմնական նախադրյալ, մատնանշեց թուրքական հասարակության իրազեկվածության ընդլայնումը: Նրան հաջորդեց Գերմանիայի Կանաչների կուսակցության ներկայացուցիչ և Բունդեսթագի պատգամավոր Պետեր Մայվալդի ելույթը. նա նույնպես անդրադարձավ սեփական պատմության հետ Թուրքիայի առերեսման և Հայոց ցեղասպանությունը միջազգային հանրության հիշողության մաս դարձնելու կարևորությանը: Գիտաժողովի եզրափակիչ հատվածում որպես բանախոսներ հանդես եկան Հանս Լուկաս Կիզերը և Պետեր Մայվալդը՝ անդրադառնալով Հայոց ցեղասպանության ուսումնասիրությանը և հետագա լուսաբանմանը վերաբերող որոշ խնդիրների:

Ուրախալի էր գիտաժողովում մեծաքանակ թուրք ունկնդիրների ներկայությունը, որոնք հիմնականում թուրքական սփյուռքի մտավորականության ներկայացուցիչներ էին: Նրանց շարքում կային նաև որոշ թուրք ազգայնականներ, որոնք միջոցառման ընթացքում փորձեցին լսարանի ուշադրությունը հրավիրել իբրև թե հայերի կողմից իրականացված թուրքական կոտորածների վրա, բայց չհասցրեցին նույնիսկ իրենց խոսքն ավարտել, քանի որ թուրք պրոֆեսոր Ֆաթմա Մյուզե Գյոչեկը թուրքերենով խստորեն լռեցրեց նրանց, որից հետո նրանք գլխիկոր հեռացան դահլիճից:

Գիտաժողովին ներկա էր նաև Բեռլինում թուրքական դեսպանության ներկայացուցիչը, ով միջոցառման վերջում Հանս Լուկաս Կիզերին և Պետեր Մայվալդին հարց ուղղեց առ այն, թե արդյոք ցեղասպանությունները պատ-

Ժելու և կանխարգելելու մասին՝ Ռաֆայել Լեմկինի հեղինակած հոչակագիրը կարող է հետադարձ ուժ ունենալ, այսինքն՝ վերաբերել Հայոց ցեղասպանությանը, որը տեղի է ունեցել նախքան այդ իրավանաբանական փաստաթղթի ընդունումը: Հարցը, բնականաբար, ավելորդ էր, քանի որ կոնվենցիան վաղեմության ժամկետ չունի: Բացի այդ՝ նման տրամաբանությամբ առաջնորդվելու դեպքում դա չէր կարող վերաբերել նաև հրեաների ցեղասպանությանը, ինչը նույնպես տեղի է ունեցել կոնվենցիայի ընդունումից առաջ:

Հարկ է արձանագրել, որ գիտաժողովը, որի կազմակերպումը հնարավոր դարձավ Գերմանա-հայկական ընկերության և «Հայնրիխ Բյոլլ» հիմնադրամի միասնական ջանքերով, իր գիտական նշանակությունից զատ մեծ կարևորություն ուներ նաև Գերմանիայի ներքաղաքական կյանքում Հայոց ցեղասպանության հանդեպ մոտեցումները թարմացնելու, լսարանը և մարդկանց իրազեկվածությունն ընդլայնելու հարցում, և այդ առումով այն կդառնա նշանակալից ազդակ Գերմանական Բունդեսթագում նոր քննարկումների ծավալման համար, որոնք սպասվում են առաջիկայում:

ԱՇՈՏ ՀԱՅՐՈՒՆԻ